

# Gezen Tavuk Özgürlüğü Alıntı

– Mustafa ESER · 29 Mart 2024

Gezen tavuk özgürlüğü

26/03/2024 00:01gorusler@karar.comMUHSİN ALTUN

‘İtibar ve iktidar’ kitabının yazarı Muhsin Altun “Cevabımızı sadece sandıkta verdiğimiz sürece gezen tavuklardan daha özgür olmayacağız” değerlendirmesinde bulunuyor.

## BÜYÜK KAPATILMA

Küçükbaş hayvancılıkla uğraşanlar bilir. Kuzu ya da oğlakların neşeyle, koşa koşa ağıla doluşmaları görülmeye değerdir. Ne de olsa ağıl onların evidir; kendilerini orada güvende hissederler. Vahşi doğa, taze besinler yanında risklerle de doludur. İnsanların onlar için kurduğu düzen, kesinlikle daha güvenlidir. Hem zaten onlar “insanın istifadesi için” yaratılmıştır. Kutsal metinlerde buna dair bolca açıklama bulabiliriz. Bununla birlikte, ilk evcilleştirme deneyimlerine ilişkin arkeolojik kanıtlar, yer yer şiddetli ve kanlı bir hikâye anlatmaktadır.

Yakındoğu'nun hayvan güdüm sistemiyle ilgili en eski arkeolojik kanıtlar, Nevali Çori'de (Şanlıurfa) bulunmuştur. Koyun yetiştiriciliğine dair bu ilk kanıtlar M.Ö. 9. binyıla tarihlenmektedir. Keza, antropolog M. C. Stiner ve arkadaşlarının (2022) Aşıklı Höyük'teki (Aksaray) keçi iskeletleri ve gübre buluntuları üzerindeki karşılaştırmalı analizleri, M.Ö. 8400 civarında başlayan yerel bir evcilleştirme deneyimini belgelemiştir. Aşıklı, yabani koyun ve keçi popülasyonunun yaşam alanı üzerinde yer almakla, bu dönemde bağımsız bir küçükbaş evcilleştirme merkezi olarak öne çıkmıştı.

Peki, insanlar tarihsel ilerlemelerinin görece erken bir aşamasında evcilleştirme gibi zahmetli ve uzun soluklu bir işi nasıl başardılar? İlk evcilleştirme deneyimleri hangi koşullarda başladı?

Aşıklı'daki evcilleştirme sürecinde, insan müdahalesinin üç aşamalı bir gelişimini görüyoruz: En başta, doğum sezonunu takiben çevredeki yaylalardan yabani kuzular ve oğlaklar yakalanıp, kesimden birkaç ay öncesine kadar beslenirdi. Burada asıl amaç, küçük ölçekli bir canlı et stoku oluşturmaktı. “Yakala ve yetiştir” olarak adlandırılan bu strateji, esasen gıda arayışına dayalı avcı-toplayıcı ekonomisinin bir parçasıydı.

İkinci aşamada, yakalanan yabani yavruların daimi olarak kapatılıp, kontrol altında üremelerinin sağlandığını görüyoruz. Üçüncü aşamada ise yetişkin hayvanların toplanmasına yönelik büyük ölçekli bir sürü ekonomisinin yükselişi söz konusudur. Gerçek anlamda evcilleştirme ile sonuçlanan bu uygulama, üreme açısından yeterli sayıda bir hayvan varlığının kapatılıp, yeniden üretilmesine dayanıyordu.

Geçişlerin kademeli olduğu her üç aşamanın ortak özelliği, yakalanan hayvanların ağıla kapatılmasıydı. Aşıklı'daki hayvan gübresi varlığı ve sınırlı hareketliliğe dair izotopik kanıtların birleşimi, en erken M.Ö. 9. binyılın ikinci yarısında hayvanların ağıla kapatılmaya başlandığını göstermektedir. Keza, M.Ö. 8. binyılda, Çayönü (Diyarbakır) yerleşiminde evcil keçilerin yerleşim dışında ağıllara kapatıldığı belirlenmiştir. Aynı dönemde Ayn Abu Nukhayla (Ürdün) ve Çatalhöyük'te de benzer uygulamalar

görülür.

Ağıl, beslenme saatlerinin ve çiftleşme için eş seçiminin insanlar tarafından belirlendiği, üreme ve uyum açısından istenmeyen bireylerin itlaf edildiği kontrollü bir ortamdı. Yabani tutsakların sürekli katılımıyla büyüyüp çoğalan ağıllar, zamanla hanelerden uzak müstakil yapılar haline geldi.

Yakalanıp ağıla kapatılan ilk nesil için evcilleştirme süreci kolay geçmeyecekti. Antropologlar B. S. Arbuckle ve E. L. Hammer (2019), Aşıklı'daki iskelet patolojilerinin yanı sıra keçilere ait gebelik ve doğum aşamalarına dair artıklar ve cenin kalıntılarının sıklığına dayanarak, buradaki hayvan popülasyonunun yüksek düzeyde stres altında olduğunu saptadı. Analize tabi tutulan kalıntılar, ilk kez ağıla kapatılan, eş deyişle serbest hareketi kısıtlanan hayvanlara aitti. Bulgular, evcilleştirme ve sürü yönetim sistemlerinin geliştirilmesinde önemli bir "yaparak öğrenme" dönemine işaret etmektedir. Bununla birlikte, başarılı bir evcilleştirme için hayvanları ağıla kapatmak yetmiyordu. Direniş gösteren genç erkeklerin etkisiz hale getirilmesi de gerekecekti. İlk kez Orta Zagros'taki Ganj Dareh (İran) yerleşiminde saptanan bu uygulama, M.Ö. 8. binyıl başlarına tarihlenmektedir. Buradaki hayvan ekonomisi, bir yıllık erkek keçilerin yoğun bir şekilde itlaf edilerek sürünün evcilleştirme öncesi yönetimine odaklanmıştı. Ganj Dareh keçilerinin yabani fenotipi (dış yapı), bu yönetim tekniğinin sürüdeki agresif yetişkin erkeklerin sayısını azaltmak için tasarlandığını göstermektedir. Ağıla alınan koyun ve keçi sürülerindeki genç erkeklerin itlafı, evcilleştirme tekniklerinde artan standardizasyonu yansıtıyordu. Uygulama, "Bereketli Hilal" olarak bilinen bölgede M.Ö. 8. binyıl sonlarına kadar devam etti. Genç erkeklerin seçici itlafı yoluyla avcılıktan çobanlığa geçiş süreci, aynı zamanda insan yönetim tecrübesinin başlangıcını da işaretliyordu.

Ağılda doğan ve yetiştirilen, itlaf uygulamasına tanıklık eden hayvanlarda, yabani akranlarına nazaran önemli davranışsal ve fizyolojik değişimler meydana geleceği açıktır. Vücutları küçülecek; beslenme ve çiftleşme ihtiyaçlarını kendi başlarına karşılayamayacaklar; esaret koşulları onlar için "normal" hale gelecektir.

Ancak bir "sorun" vardı: İlk kez ağıla kapatılan yabani hayvanlara nazaran esaret koşullarında yaşamaya daha iyi adapte olmuş ikinci nesil sürüler (ağılda doğanlar), doğurganlık ve et verimi anlamında sonraki nesillerin çok gerisindeydi. Doğum mevsimselliğine ilişkin olarak Tell Halula'da (Suriye) yapılan izotopik analizler, evcil koyunların M.Ö. 8. binyılda hala mevsimsel ve yabani tip bir üreme programını sürdürdüğünü göstermektedir. Keza, Çatalhöyük'teki evcil keçi doğumları, M.Ö. 7. binyılda bile hala bahar aylarıyla sınırlıydı. Ağılda hayvan beslemek, evcilleştirmenin başarısı açısından pratik olsa da verimlilik anlamında makul görünmüyordu.

**SERBEST DOLAŞIM**Sorun, sürülerin araziye çıkarılması ve böylece dolaşım alanının genişletilmesiyle aşıldı. Hayvan otlatma pratiğini teyit eden göçebe çobanlığın M.Ö. 7. binyıla tarihlenen ilk kanıtları, İran'ın batısındaki Ali Kosh ve Tepe Tula'i höyüklerinde bulundu. Sürülerdeki çok genç keçi oranındaki düşüş ve avlanan bozkır canlılarındaki ciddi artış, ağıllar yerine yerleşimden uzakta bulunan çoban kamplarının kullanıldığını gösteriyordu. Keza, çiçek ve fauna kanıtları, Ali Kosh çobanlarının yerleşimi çevreleyen Deh Luran ovasında keçilerini otlattıklarını öne sürmemize imkan vermektedir. Bütün gün burada yayılan oğlakların, yabani akranlarının aksine akşam olunca koşarak ve neşeyle ağıla doluşmaları, insan türü adına devrimsel nitelikte bir başarıdır.

Aşıkli halkı da zamanla şiddete dayalı yönetimden serbest dolaşıma geçti. Yerleşimin ilk katmanlarındaki buluntularda saptanan yara ve doku hasarlarının, yukarı katmanlara doğru belirgin biçimde azalması, artan hareketlilikle birlikte eklem sağlığındaki gelişmelere işaret etmektedir. Düşükler ve ölü doğumlardaki azalış da artan sürü hareketliliği ile ilgili olmalıdır. Serbest dolaşıma geçişin bir diğer kanıtı, itlaf edilen genç erkek keçi oranındaki anlamlı düşüştür: İlk katmanlarda, tüm erkeklerin yaklaşık %60'ı yedi aylık olmadan öldürülürken yukarı katmanlarda hem erkeklerin hem de dişilerin çoğunluğu (yaklaşık %80) yedi yaşından fazla yaşamıştı.

Günümüzde de genel kabul gören “serbest dolaşım” ilkesi, hayvanların günün tamamında veya bir bölümünde geniş ve açık alanlarda dolaşmasına izin verilmesidir. Literatürde, hayvanların vahşi doğadaki durumlarını ifade etmek için serbest dolaşım (free-ranging) terimi kullanılır. Serbest dolaşım, özgürlükle yakın ilişkisinin yanı sıra toplumsal üretimin artırılması için de önemli bir ön koşuldur. Nitekim serbest dolaşmanın, hayvanlar için yüksek yaşam kalitesi (daha az stres, daha fazla egzersiz ve doğal duruma daha çok yaklaşma) sağlarken insanlar için de daha kaliteli gıda (et, süt, yumurta) anlamına geldiği şeklinde nerdeyse küresel bir inanış vardır.

Bu inanışın en popüler örneği “gezen tavuk” konseptidir: Tavuklar dar tel kafeslerde değil çitle çevrili geniş alanlarda gezinerek beslenirler. Artırılan “doğal ürün” talebine yanıt veren konsept, diyalektik biçimde genel uygulamanın bunun tersi olduğu ve tavukların esaret koşullarında yumurta vermeye zorlandığı gerçeğini ilan eder. Serbest gezmenin bir pazarlama tekniğine dönüşmesi, kuşkusuz piyasa ekonomisi adına önemli bir başarıdır. Serbest dolaşım, ancak yatırımcıların kâr beklentilerine olumlu yanıt verdiği senaryoda onaylanır. Ana akım siyaseti sağdan sola istila eden Neoliberal öğretilerin, bu konuda tür ayrımı (insan-hayvan) yapmayışı anlamlıdır.

Hayvanları tamamen serbest bırakıp doğaya salmanın daha “insancıl” olacağını söyleyenler çıkacaktır. Ancak serbest dolaşım duygusunu çoktan kaybettiklerinden bu duruma uyum sağlayamayacaklar; barınma, üreme ve beslenme açısından büyük bir meydan okumayla karşılaşacaklardır. İlk kez ağıla kapatılan hayvanların serbest dolaşım hafızası ile ağılda doğanların hafızası farklı olacaktır.

SONUÇ Araştırmalar, evcilleştirmenin başarısında, şiddet ve serbest dolaşım kalıplarının tetiklediği seçim baskılarının etkili olduğunu göstermektedir. Evcilleştirmede amaç, hayvanın sadece etinden, sütünden, yumurtasından ya da enerjisinden yararlanmak değil, onun belirli normlara göre hareket etmesini de sağlamaktır. Bu anlamda, ağıl, ahır, kafes ve kümes gibi yapılar, Foucault'nun “kapatılma kurumları” dediği modern kontrol ve müdahale kurumlarının (cezaevi, tımarhane, hastane, yurt vb.) arkaik formlarıdır. Bu yapılar, hayvanı baskı altında tutmaktan ziyade onu “öz denetim” yönünde koşullandırarak sahibine gönülden boyun eğmesini sağlar.

Şu halde, özgürlük ve/veya serbestiyet üzerindeki modern kurumsal kısıtların antik Yakındoğu'daki evcilleştirme deneyimlerine dayandığını söylemek için yeterince nedenimiz var. Bu deneyimlerin karakterize ettiği özgürlük, sizi çevreleyen fiziksel ya da sanal çitler dâhilinde yaşayabileceğiniz - mahkûmun havalandırmaya çıkmasından hallice- bir duygu durumudur. Gezen tavuk düzeyindeki bir özgürlük, üretkenliğimizi egemen sınıfın çıkarları doğrultusunda son haddine kadar kullanmaya kararlı bir iradenin lütfudur. Mevcut özgürlükler alanında bir genişleme yerine çitlerin tamamen kaldırılmasını istiyorsak, düzenli seçimlere değil o iradeyi alt edecek bir kolektif aksiyona ihtiyacımız var demektir.